

УДК 330.322:334:330.341.1](477)



А. О. Дубас,

*к.е.н., доцент, кафедра фінансів та банківської справи,
Університет «Україна»,
вул. Львівська, 23, м. Київ, 03115, Україна
dubasr@ukr.net*

С. С. Фурман,

*старший викладач кафедри обліку та
загальноекономічних дисциплін,
Університет «Україна»,
вул. Львівська, 23, м. Київ, 03115, Україна
furman23svitlana@gmail.com*



ІНОЗЕМНІ ІНВЕСТИЦІЇ ЯК НОСІЙ ІННОВАЦІЙ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЕКОНОМІЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Анотація. У цій статті розглядаються іноземні інвестиції у вітчизняній економіці другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Зазвичай, іноземний капітал розглядається як чинник економічного зростання та ефективності національної економіки. У цій статті досліджуються інновації, привнесені іноземними інвестиціями у вітчизняну економіку, з точки зору можливості використання історичного досвіду.

Ключові слова: *інновації, іноземний капітал, іноземні інвестиції, продуктивність праці, історичний досвід.*

Постановка проблеми. Необхідність залучення іноземних інвестицій в українську економіку є беззаперечною. Вітчизняна економіка відчуває гостру нестачу власного капіталу для структурної перебудови та модернізації ще з 90-х років минулого століття. І саме тому іноземні інвестиції є необхідними, але в період з 90-х років і

до сьогодні вони надходили в Україну в недостатній кількості, і саме тому не можна стверджувати про достовірні наслідки припливу бажаної кількості іноземного капіталу.

Звісно, доцільно було б з цією метою дослідити вплив іноземних інвестицій на розвиток інших країн, але різниця в умовах використання цього ресурсу в різних країнах веде і до різних наслідків. Саме тому вважаємо за краще дослідження історичного досвіду процесу та результатів застосування іноземного капіталу в Україні.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Історичний аспект іноземного інвестування досліджувався вітчизняними вченими (П. Лященко, О. Нестеренко, Б. Винар, Т. Лазанська, І.Довжук та ін.) лише як складова формування та розвитку вітчизняного підприємництва. Участь іноземного капіталу у формуванні української економіки протягом другої половини XIX – на початку XX століття досліджувалася в основному в аспекті становлення вітчизняної промисловості, створення ринкової інфраструктури та впливу на формування вітчизняних ринкових інститутів.

Дослідження зв'язку іноземного капіталу і різних видів інновацій у вітчизняній економіці другої половини XIX – початку XX століття.

Виклад останніх результатів та їх обґрунтування. Як відомо, Й. Шумпетер виділив п'ять основних типів інновацій:

- виробництво нового продукту або продукту з якісно новими властивостями;
- впровадження нового засобу виробництва, в основу якого покладено нове наукове відкриття або новий підхід до комерційного використання продукції;
- освоєння нового ринку збуту, незалежно від того, існував цей ринок раніше чи ні;
- залучення нових джерел сировини, незалежно від того, існували ці джерела раніше чи ні;
- впровадження нових організаційних форм [10].

Розглянемо, наскільки були пов'язані іноземні капітали з інноваціями у вітчизняній економіці другої половини XIX – початку XX ст.

Передусім, іноземні капітали пов'язують з новими технологіями. Завдяки іноземним технологіям покращилася технічна оснащеність українських рудників, що проявилася у збільшенні кількості парових машин та зростанні їх загальної потужності. Таким чином, вже наприкінці XIX ст. залізорудна промисловість перетворилася на самостійну галузь великого індустріального виробництва.

Так, за останнє десятиріччя XIX ст. значно зросла кількість залізних рудників у Криворіжжі. У 1913 р. видобуток залізної руди на півдні України зріс до 420,07 млн пудів, що складало 72% загального видобутку залізної руди по всіх районах Російської імперії. З цієї кількості руди 87,5% було добуто на 14 вітчизняних акціонерних підприємствах, капітал яких був майже цілком іноземний. Застосування нових технологій дало значне перевищення продуктивності праці в Криворізькому басейні – більше, ніж в 2 рази [1, с. 65 – 66].

Таблиця 1

Продуктивність праці в залізорудних басейнах Російської імперії*

Басейни	Видобуток залізної руди		Кількість робітників		Видобуток руди на 1 робітника	
	1913р.	1914р.	1913р.	1914р.	1913р.	1914р.
Кривий Ріг	387778	289201	23595	21085	16,4	13,7
Урал	104795	111339	17222	17351	6,1	6,4
Центральний р-н	25064	24423	4421	3776	5,7	6,2

* Джерело: [4, с.34]

У цей період велике машинне виробництво в українській залізорудній промисловості давало понад 75 % загального обсягу продукції. Тут було зайнято понад 62% робітників. Залізорудна промисловість України, як і металургійна, розвивалася швидше, ніж в інших промислових районах Російської імперії. Частка України в загальноімперському видобутку залізної руди в досліджуваний період зростає з 4,4% в 1880 р. до 52,9% у 1899 р. [3, с. 33].

Загалом, розвиток кам'яновугільної, залізорудної та інших видобувних галузей практично починається з появою іноземних інвестицій. Вітчизняний же капітал надавав перевагу традиційним галузям. Це відмічали і тогочасні дослідники, які були впевнені, що вітчизняний капітал не піде в галузі, де є комбіноване виробництво, яке здебільшого є наукомістким та технічно складним (машинобудування, електротехнічна, хімічна тощо) [2, с.48-51].

Іноземний капітал привніс використання передових технологій та європейського досвіду організації виробництва, що одночасно з комбінуванням виробництва дозволили в період з 1885 по 1900 р. збільшити виплавку заліза і сталі в Наддніпрянській Україні у 27 разів [6]. Саме тому українські металургійні заводи (переважно комбінованого типу) з доменними, мартенівськими та прокатними цехами, власними вугільними та залізорудними шахтами і рудниками стали найбільшими підприємствами в Російській імперії. У 1900 р. в Україні вироблялося чавуну майже вдвічі більше, ніж на Уралі. П'ять найбільших заводів (Юзівський, Дніпровський, Олександрівський, Петровський та Донецько-Юр'ївський) виплавляли 49% усього чавуну Півдня й понад 25% загальноімперського. У 1913 р. ці ж підприємства давали вже 55% виробки чавуну Південного району і майже 37% загальноросійського [11, с.11].

Окрім того, внаслідок застосування передових технологій енергоозброєність кожного металургійного підприємства Наддніпрянщини була у середньому в 42 рази, а на кожного робітника – у 23 рази вища, ніж на Уралі. Внаслідок цього продуктивність праці металурга України перевищувала в 6 разів продуктивність праці його уральського колеги [6, с. 57].

Зростання видобутку нових для вітчизняної економіки видів сировини – нікопольської марганцевої руди та сучасного палива, яким на той час були вугілля та нафта, також пов'язані з іноземними інвести-

ціями. Одночасно з видобуванням та переробкою руди починається і розробка кам'яного вугілля. В Донецькому басейні вона почалася в Грушевському районі в 1840 р. і досягла в 1860 р. 6 млн пуд. До цього часу перше місце в кам'яновугільній промисловості належало Домбровському басейну. Перехід металургії на мінеральне паливо зумовив високі темпи розвитку нової галузі важкої індустрії – коксового виробництва. Так, з 1889 по 1899 р. виробництво коксу збільшилося в Україні у 10,2 раза. У загальному виробництві коксу в Росії частка України у 1889 р. становила 91%, а в 1899 р. – вже 99,4 % [6, с. 112–130].

Новими для вітчизняної економіки були і великі підприємства, у формі яких виникло коксове виробництво вже на перших металургійних заводах України. Це було пов'язано з високою продуктивністю коксових установок на металургійних заводах, яка становила 3,5–4,5 млн пудів на рік, тоді як на копальнях – 0,3–1,8 млн пудів. Причиною цього було те, що на металургійних підприємствах використовувались закриті коксові печі, що були більш економічними порівняно з відкритими, що діяли на копальнях [9].

Аналогічні процеси відбувалися і в сільськогосподарському машинобудуванні. Вітчизняні підприємства сільгоспмашинобудування в період до масового припливу іноземного капіталу в цю галузь були переважно невеликими, неспеціалізованими і працювали в основному на місцеві ринки, що не давало можливості розвиватися внутрішній конкуренції. [8, с.47]. Однак інші галузі машинобудування в Україні були розвинуті недостатньо. Вироблявся незначний обсяг машин для самої ж промисловості, зокрема для машинобудування [9]. Та за останню чверть XIX ст. цей обсяг зростає у 12 разів. Головними центрами цієї галузі стають Олександрівськ (нині Запоріжжя), Харків, Одеса, Бердянськ, Херсон, Миколаїв, Київ. Більшість згаданих підприємств належали представникам німецького капіталу. Продукція українських підприємств не лише забезпечувала потреби внутрішнього українського ринку сільгоспмашин, а й вивозилася в центральні та приволзькі губернії Росії та до Сибіру [9, с. 89].

Завдяки іноземному капіталу в українській економіці з'явилися нові галузі. Так, новацією, спричиненою появою іноземного капіталу, стало запровадження електроенергетики. Будівництво перших електростанцій, поступове розгортання енергетичних мереж і, отже, переведення промислових підприємств і комунального господарства на більш прогресивний вид енергії були, по суті, завдяки винятково іноземному капіталу. Найбільшою тут була участь німецького капіталу, хоча певну участь в електрифікації брали також бельгійські й французькі капітали (близько 16 млн і 3,5 млн руб. відповідно). Таким чином, тільки протягом перших 14 років XX ст. у вітчизняну енергетику було вкладено більше 100 млн руб. іноземного капіталу, причому загальний розмір інвестицій не набагато перевищував цю суму [7, с. 21].

Значні новації виникали і у вітчизняній інфраструктурі, зокрема в банківській сфері. Це стосувалося організації іпотечного кредиту. Перший приватний іпотечний банк на території України був створений у 1868 р. закордонними компаніями, і зобов'язання його розміщувалися тільки на закордонних ринках [9].

Як показують дослідження, іноземні підприємці, вкладаючи свої капітали у вітчизняну промисловість і прагнучи одержати вищі, чим у себе на батьківщині, прибутки, застосували досвід та навички капіталістичної організації промисловості, торгівлі і кредиту, сприяючи тим самим утвердженню в Російській імперії новітніх організаційних форм машинної індустрії, торгівлі і комерційного кредиту.

Як показує аналіз даних, з початку 90-х років XIX ст. у вітчизняній економіці відбувається перехід до переважно інтенсивного зростання, про що свідчать темпи зростання промислового виробництва та темпи зростання продуктивності праці, які починають різко зростати саме на початку 90-х років, і ця тенденція спостерігається впродовж досліджуваного періоду. Продуктивність праці в цей період в стратегічних галузях вітчизняної економіки (паливна, гірнична, хімічна) зростає в 2–3,5 рази. Варто зауважити, що період зростання продуктивності праці в основних галузях вітчизняної економіки співпадає з періодом зростання акціонерного капіталу (вітчизняного та іноземного) (дані табл.1), що свідчить про те, що одним з чинників інтенсивного зростання промисловості було залучення іноземних інвестицій. Причому, тут має значення не тільки суто кількісне їх зростання, а й ті якісні зміни в технології та організації праці, які вони привнесли у вітчизняну промисловість.

Таким чином, найбільші темпи зростання продуктивності праці спостерігаються в галузях, в яких переважав іноземний капітал – як у видобувних, так і в обробних. Звичайно, іноземний капітал сам по собі не є чинником інтенсивного зростання, але привнесені ним, сучасні на той період, технології, досвід та підприємницька ініціатива стали такими чинниками. Звідси можна зробити висновок про визначальне значення іноземних капіталів у розвитку найважливіших для індустріалізації галузей.

Висновки. Отже, можна стверджувати, що іноземні інвестиції у вітчизняній економіці в другій половині XIX – на початку XX ст. зіграли важливу роль у створенні ряду народногосподарських галузей, наявність яких була необхідною умовою індустріального розвитку країни (вугільна, гірнична та металургійна промисловість, електротехніка, галузі інфраструктури тощо). Модернізуюча роль іноземного капіталу значною мірою пов'язана саме з інноваціями у формі нових технологій, нових організаційних та управлінських форм, використання нових видів сировини, створенні нових ринків для вітчизняної продукції. Звісно, часто інновації були відносними, оскільки технології, форми організації та методи управління вже використовувалися в розвинутих країнах, але в умовах вітчизняної економіки вони зіграли свою прогресивну роль.

Відтак, на нашу думку, для сучасної української економіки іноземні інвестиції можуть бути джерелом таких “відносних” інновацій, оскільки дійсні інновації пов'язані зі значними витратами і ризиками. Це також матиме позитивний ефект для економіки, та все ж варто сподіватися на суто вітчизняні капітали, які зацікавлені в здійсненні існуючих інновацій, що дозволять створити конкурентоспроможні продукти і конкурентну українську економіку.

Список використаних джерел

1. **Вавилин И.** Иностранные капиталы в России/ Вавилин И. – Ленинград: Прибой, 1925. – 125 с.
2. **В. В. (Воронцов В.П.)**. Судьбы капитализма в России/ В. В. (Воронцов В.П.). – Санкт-Петербург: Тип. М.М.Стасюлевича, 1882. – 312с.
3. **Винар Б.** Матеріали до історії економічних дослідів на еміграції (1919–1964)/ Винар Б. – Мюнхен-Нью-Йорк, 1965. – 119с.
4. **Винар Б.** Українська промисловість: Студія советського колоніалізму (З передмовою В.П. Тимошенка. / Винар Б. – Париж: Перша українська друкарня у Франції, 1964. – 397 с.
5. **Витчевский В.** Торговая, таможенная и промышленная политика России со времен Петра Великого до наших дней. Пер. с нем./Витчевский В. Санкт-Петербург: Д.А.Казицын и Ю.Д.Филипов, 1909. – 362с.
6. **Довжук І.В.** До питання про діяльність Донецько-Юріївського металургійного заводу наприкінці XIX на початку XX ст.// Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Випуск V./ Довжук І.В. – Київ., Ін-т історії України НАН України, 2002 р. – 210 с.
7. **Донгаров А.Г.** Иностранный капитал в России и СССР/ Донгаров А.Г. – Москва: «Международные отношения», 1990. -186 с.
8. **Лазанська Т.І.** Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово-промислової статистики XIX ст.) / Відп. ред. В. Г. Сарбей. НАН України. Інститут історії України/ Лазанська Т.І. – Київ: Інститут історії України, 1999. – 282 с.
9. **Лященко П.И.** История русского народного хозяйства/Лященко П.И. – Москва-Ленинград: Гос. изд-во, 1930. – 566 с.
10. **Шумпетер Й.** Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер; [пер. с нем.]. – Москва.: Прогресс, 1982. – 453с.
11. **Ямковой А.А.** Путь длиной в 100 лет: Очерки истории Алчевского металлургического комбината / Ямковой А.А., Куксина Е.А., Плетенцов Г.А. – Луганск: Світлиця, 1996. –264с.

Алла Александровна Дубас,
к.э.н., доцент, кафедра финансов и банковского дела,
Университет «Украина»,
ул. Львовская, 23, Киев, 03115, Украина
dubasr@ukr.net

Светлана Станиславовна Фурман,
старший преподаватель кафедры учета и общеэкономических дисциплин,
Университет «Украина»,
ул. Львовская, 23, Киев, 03115, Украина
furman23svitlana@gmail.com

Иностранные инвестиции как носитель инноваций в отечественной экономике второй половины XIX – начала XX века

Аннотация. В статье рассматриваются иностранные инвестиции в отечественной экономике второй половины XIX – начала XX века. Обычно иностранный капитал изучается с точки зрения его влияния на эффективность экономики как фактор экономического развития. В этой статье рассматриваются инновации,

привнесенные иностранным капиталом в украинскую экономику второй половины XIX – начала XX века. Изучение исторического опыта использования иностранного капитала поможет правильно оценить возможные последствия привлечения иностранных инвестиций в современной украинской экономике.

Ключевые слова: инновации, иностранные инвестиции, производительность труда, иностранный капитал, исторический опыт.

Alla Dubas,

Ph.D., Associate Professor, Department of Finance and Banking,
«UKRAINE» University
Str. Lvivska, 23, Kyiv, 03115, Ukraine
dubasr@ukr.net

Svitlana Furman,

Senior lecturer of the department of accounting and general economic disciplines,
«UKRAINE» University
Str. Lvivska, 23, Kyiv, 03115, Ukraine
furman23svitlana@gmail.com

**Foreign investments as the carrier of innovations
in the domestic economy of the second half of the XIXth –
the beginning of xx centuries**

Annotation. This article about foreign investment in the domestic economy of the second half of the 19 – at the beginning of the 20th century. Usually, foreign investment is viewed as a factor of the economic development of the national economy. This article explores innovations, which brought the foreign capital into the Ukrainian economy in the 19-20th century. Such innovations as new technologies, new methods of organization of production and management, using of new types of raw materials for the domestic economy are exploring in this article. We also examined the impact of foreign investment on the change in the sectoral structure of the domestic economy, the creation of new industries. The results of these innovations were the increase in labor productivity in the main sectors of the economy and the increase in the competitiveness of products and the economy.

Keywords: foreign investment, innovations, foreign capital, labor productivity, historical experience.